

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 1(28)

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2011

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук — головний редактор

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора

Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., д-р юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., канд. юрид. наук, доц., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 1 від 26 січня 2011 р.)

М58 **Міжрегіональна Академія управління персоналом.**
Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подолька (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1(28). — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. — 212 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник «Наукові праці МАУП» зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України «Наукові праці МАУП» визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2011
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Шайгородський Ю. Ж.

Міф як інтегрована форма політичної свідомості..... 5

Дікарев О. І., Луцишин З. О.

Інституалізація дипломатії в геоекономічному та енергетичному вимірі Євразії..... 9

Гольцов А. Г.

Геостратегія держав світу: основні рівні і типи 21

Дікарев О. І., Хоанг Дінь Чай

Дипломатії Ірану в маркетингових стратегіях 27

Медвідь Ф. М.

Стратегічне партнерство України і Польщі в умовах багатопольярного світу 33

Харебава Л. Д.

Проблеми зміцнення демократії у контексті міжнародно-правового співробітництва на сучасному етапі..... 39

Морару А. А.

Державно-правова організація системи державного управління: класичні і сучасні моделі 44

Тимошин В. В.

Поняття форми державного контролю господарської діяльності у сучасній державно-правовій теорії..... 49

Автенюк О. А.

Державно-правові проблеми реформування системи управління вищою освітою: зміст і способи їх розв'язання 54

Неуєнг Куїнь Май, Алмаши И. Н.

Региональные стратегии принятия внешнеполитических решений и модернизации в Евразии 59

Хоанг Дінь Чай

Сотрудничество в основных парадигмах международных отношений: концепт институтів в реализме и либерализме 68

Гудов В. А.

Стратегія розвитку міжнародних відносин на прикладі аварії на Чорнобильській АЕС 74

Алексейченко О. В.

Війна як специфічний феномен у міждержавних відносинах..... 79

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Юсеф Н. Н.

Енергетична співпраця України з країнами Близького Сходу..... 85

Ейсмонт В. В.

Концептуальний підхід до класифікації форм власності..... 94

Ейсмонт В. В.

Інституціональна система власності як фактор економічного розвитку 101

Медвідь Я. Ф., Ніколаєва Я. І.

Державне управління інвестиційною діяльністю в Україні 107

Бедрадіна Г. К.

Визначення рівня якості менеджменту на туристичному підприємстві..... 113

Феїм Брава

Класифікація та основні характеристики міжнародних фінансових стратегій транзитивного типу 119

Гусейнов М. Й. огли

Концептуальні підходи до управління організаційними змінами промислового підприємства..... 125

Гусейнов М. Й. огли

Теоретичні аспекти організаційних змін підприємства..... 131

ПРАВОВІ НАУКИ

Зарудний Є. О.

Щодо питання про правовий статус спеціалізованої вченої ради 138

Білоус А. О., Автенюк О. А.

Державно-правове забезпечення розвитку системи вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи 141

Соловйова А. М.

Психологічна залежність у контексті кримінального права 146

УДК:620.9:339.94(477)(5–15)

Н. Н. ЮСЕФ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЕНЕРГЕТИЧНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 85–93

Україна має один з найвищих у світі показників енергоємності виробництва, але незважаючи на власні запаси нафти та газу, Україна імпортує енергоносії з інших країн. Питання імпорту нафти з близькосхідних країн обговорюється в Україні з самого початку незалежності.

Енергетичний аспект зовнішньої політики України істотно визначається усвідомленням необхідності диверсифікації джерел імпорту енергоносіїв. З одного боку, сучасний розвиток світових ринків нафти та природного газу дає можливість відносно самостійно визначати джерела енергозабезпечення України. У цьому плані особливу увагу українського керівництва з початку незалежності було звернено на близькосхідний регіон як один з багатих на ці вуглеводні район у світі (табл. 1) [1].

З другого боку, впродовж незалежності майже не було досягнуто реальних результатів у питанні диверсифікації поставок нафти і газу. Незважаючи на постійну присутність теми імпорту енергоносіїв з регіону Близького Сходу у внутрішньополітичному дискурсі України, ні танкерні, ні трубопровідні поставки нафти і природного газу (в тому числі скрапленого) з країн регіону не здійснюються і досі [2; 3].

Оцінюючи питання енергетичних інтересів України в близькосхідному регіоні, слід виходити з потреб України в енергоресурсах та можливостей їх транспортування і переробки. Україна має власні запаси енергоресурсів (вугілля, нафта,

природний газ), забезпеченість якими на початку 1992 р. оцінювалася на рівні 41 % від споживання, у тому числі нафтою — на 7,4 %, природним газом — на 17 %. Для задоволення внутрішніх потреб Україні необхідно було імпортувати 56 млн т нафти і понад 104 млрд м³ газу. Нині за рахунок власного видобутку Україна покриває лише чверть критичних потреб у нафті і п'яту частину потреб у природному газі, причому із зростанням споживання вуглеводнів очікується зниження національної частки в балансі нафти та її збереження в балансі газу [4].

Структура економіки України — переважання енергоємних (металургія) і ресурсомістких (хімічна промисловість) виробництв — дійсно диктує необхідність споживання великих обсягів нафти і газу. Крім цього, зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) в Україні в останні роки вимагає збільшення енергоспоживання, а отже, в українських умовах — імпорту енергоносіїв. Проте, за оцінками фахівців, реальна забезпеченість вітчизняних нафтогазовидобувних підприємств запасами нафти в сьогоднішніх обсягах видобутку становить 19 років, а запасами природного газу — 33 роки.

**Запаси та динаміка видобутку нафти
в країнах Близького Сходу**

Країна	Підтверджені запаси на кінець 2009 р., млрд т	Частка у світових запасах, %	Видобуток, млн т				Частка 2010 р. у світовому видобутку, %
			2007	2008	2009	2010	
Саудівська Аравія	36,4	22,2	442,5	438,6	457,7	526,3	13,6
Іран	19,0	11,7	175,8	185,6	189,5	200,5	5,2
Ірак	15,6	9,8	26,2	26,1	127,4	89,6	2,4
Кувейт	14,1	8,7	54,1	105,0	104,0	130,2	3,4
ОАЕ	13,1	8,3	119,0	114,1	117,4	129,1	3,4
Лівія	5,2	3,5	69,8	68,0	69,6	80,2	2,2
Катар	2,1	1,6	22,9	21,2	38,8	48,9	1,4
Оман	0,9	0,7	37,1	42,9	47,7	38,6	1,1
Єгипет	0,6	0,5	46,1	46,7	38,9	34,0	1,0
Сирія	0,5	0,4	25,9	29,7	27,5	23,4	0,7
Ємен	0,5	0,4	8,8	16,8	21,4	20,2	0,6
Разом	108	67,8	1028,2	1094,7	1239,9	1321	35
Росія	10,3	6,3	398,9	310,9	323,4	470,9	12,5
Світ	165,7	102,2	3187,7	3283,2	3615,6	3896,4	100,3
Частка БСЄ у світі, %	67,2	—	33,5	33,9	35,4	34,8	—

Джерело: BP — Statistical Review of World Energy, June 2005. — British Petroleum p. l. c., 2006; British Petroleum p. l. c., 2008. — P. 6, 9.

Негативною характеристикою українського народного господарства, яка загострює проблему імпорту енергоносіїв та його диверсифікації, є те, що Україна має один з найвищих у світі показників енергоемності виробництва. Для вироблення одиниці ВВП в Україні витрачається в десятки разів більше умовного палива, ніж у країнах Центральної і Західної Європи. Це означає, що Україна має потужний внутрішній ресурс зменшення енергозалежності та скорочення імпорту енергоносіїв шляхом як реформування галузей, які неефективно споживають енергію, так і впровадження енергозберігаючих технологій. Ще в 1992 р. Світовий Банк (СБ) у своєму звіті за результатами візиту делегації СБ в Україні з метою сприяння подолання проблеми фінансування імпорту енергоносіїв рекомендував ввести податок на використання енергоносіїв [2].

Незважаючи на це, енергозбереження тривалий час не було пріоритетом державної політики в Україні. Згодом ця проблема визнавалася і в державних програмних документах, однак лише у 2006 р. почали з'являтися ознаки державної політики в галузі енергозбереження у зв'язку з кризою газопостачання в Україні взимку 2005–2006 рр.

Таким чином, питання імпорту енергоносіїв залишатиметься на порядку денному для України ще тривалий час. В українських умовах це

означає продовження забезпечення більше половини потреб у нафті і природному газі за рахунок енергоносіїв, що поставляються з Російської Федерації. З одного боку, такий стан речей є природним для більшості розвинених держав Європи та Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР), для яких країни Близького Сходу, Африки та Латинської Америки є постачальниками енергетичних сировинних ресурсів. Водночас, не можна заперечувати і той факт, що в українських умовах поставки нафти та газу з Росії перетворюються на залежність енергетичного і політичного характеру. Залежність України від Росії у сфері поставок російських і центральноазійських нафти і газу буде рости, а тому виникають реальні підстави розглядати шляхи диверсифікації енергопостачання. Нині диверсифікація не виправдана економічно, але в умовах можливого дефіциту вуглеводнів в Україну імпорту нафти і природного газу з інших країн стає обґрунтованим.

Як видно з таблиць 1 і 2, в регіоні Близького Сходу зосереджені основні світові запаси нафти, великі запаси природного газу, а деякі країни регіону — серед світових лідерів з виробництва енергоносіїв, причому частка запасів вуглеводнів значно перевищує нинішню частку виробництва нафти і газу відносно відповідних світових показників.

Таблиця 2

Запаси та динаміка видобутку природного газу в країнах Близького Сходу

Країна	Підтверджені запаси на кінець 2009 р., трлн м ³	Частка у світових запасах, %	Видобуток, млрд м ³				
			2007	2008	2009	2010	Частка 2010 р. у світовому видобутку, %
Іран	26,75	15,0	25,1	35,4	60,3	87,1	3,2
Катар	25,79	14,4	12,7	13,6	23,9	43,6	1,7
Саудівська Аравія	6,91	3,9	38,4	43,0	49,9	69,6	2,6
ОАЕ	6,05	3,5	22,3	31,4	38,5	46,7	1,8
Ірак	3,18	1,9	–	–	–	–	–
Єгипет	1,86	1,1	8,5	11,1	18,4	34,8	1,4
Кувейт	1,58	1,0	2,7	9,4	9,7	9,8	0,5
Лівія	1,50	0,9	6,2	5,9	5,5	11,8	0,5
Оман	1,01	0,7	3,0	4,2	8,8	17,6	0,7
Ємен	0,49	0,4	–	–	–	–	–
Сирія	0,32	0,3	1,7	2,0	4,3	5,5	0,3
Бахрейн	0,1	0,2	6,6	7,3	8,9	10,0	0,5
Разом	76,62	43,8	127,4	163,5	229,3	336,7	13,4
Росія	47,83	26,7	597,4	555,9	545,2	598,2	21,7
Світ	179,90	101,0	2046,3	2142,8	2434,2	2765,0	101,0
Частка у світі, %	42,0	–	7,2	8,6	9,8	12,5	–

Примітки: “–” — немає даних.

Джерело: BP — Statistical Review of World Energy, June 2005. — British Petroleum p. l. c., 2006; British Petroleum p. l. c., 2006. — P. 22, 24.

Широка географія експорту нафти країнами Близького Сходу (табл. 3.) додає підстав для розгляду питання постачання нафти з держав регіону в Україну.

Відповідно до потреб української економіки та можливостей народного господарства актуальними для України є наступні енергетичні інтереси України в регіоні: імпорт нафти і природного газу Близького Сходу і транзит близькосхідних енергоносіїв до Європи; участь українських енергетичних підприємств в енергетичних проектах країн Близького Сходу.

Питання імпорту нафти з близькосхідних країн обговорюється в Україні з самого початку незалежності. У кінці 1991 — початку 1992 р. в Україні склалася критична ситуація з поставками газу з Туркменистану. А в другому півріч-

чі 1992 р. Росія підняла ціни на нафту до рівня світових, що призвело до різкого зменшення її переробки і постачання в Україну — до 36,4 млн т у 1992 р. Тому велику увагу було приділено активізації відносин з багатими на нафтогазові ресурси арабськими країнами.

Уже згадувані “Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності” (1991) передбачали закупівлю нафти в країнах Близького Сходу в разі обмеження поставок нафти з Росії. Для забезпечення поставок передбачалося використовувати нафтові потужності в Одеському та Херсонському портах, які, однак, технічно не були готові до прийому нафтотанкерів.

Пріоритетними на початку 1990-х років було названо нафтовидобувні монархії Арабської затоки та Ірану. У кінці лютого 1992 р. (до формально-

Таблиця 3

Імпорт нафти з Близького Сходу та Північної Африки в 2007 та 2010 рр.

Країна, регіон	2007		2010	
	млн т	частка, %*	млн т	частка, %*
США	128,4	23,0	143,3	21,6
Канада	12,1	23,4	15,6	26,1
Мексика	2,7	22,5	0,9	5,2
Південна і Центральна Америка	18,2	33,1	13,6	26,3
Європа	248,5	42,4	253,2	38,7
Африка	41,0	73,8	41,4	67,0
Австралазія**	8,7	29,1	5,9	16,4
Китай	39,3	39,2	70,7	42,4
Японія	200	79,5	211,9	82,1
Решта АТР	321,3	75,6	374,7	79,9
Решта світу	5,8	38,6	3,7	17,2
Разом	1025,1	–	1134,9	–

Примітки: “*” — частка імпорту нафти з країн Близького Сходу та Північної Африки в сукупному імпорті нафти даної країни/регіону; “**”— Австралія та Нова Зеландія.

го встановлення дипломатичних відносин) Україна відвідала представницьку делегацію Кувейту на чолі з міністром фінансів, і одним з результатів переговорів була домовленість про опрацювання питання імпорту кувейтської нафти в Україну. У контексті поставок нафти з регіону українське керівництво вирішило завершити влітку 1992 р. будівництво нафтового терміналу в одеському порту і реконструювати нафтовий термінал у порту м. Херсон [2]. Будівництво нафтотерміналу в Одесі фінансувалося з державного бюджету і фактично від цього залежало питання танкерних поставок близькосхідної нафти в Україну.

Питання енергетичної співпраці між Іраном і Україною офіційно постали в січні 1992 р. під час візиту в Україну міністра закордонних справ Ірану і закріплено у ст. 4 Договору про основи взаємовідносин і принципи співробітництва між Україною та Іраном від 15 жовтня 2002 р. (ратифікований 15 травня 2003 р.).

У результаті українсько-іранських переговорів на початку 1992 р. сторони домовилися про постачання з Ірану для трьох нафтопереробних заводів — Херсонського, Лисичанського і Кременчуцького за таким графіком: у 1992 р. — 4 млн т (7 % від необхідного імпорту), в 1993 р. — 12 млн т (21 % з перспективою доведення загального обсягу поставок до 40 млн т на рік 71 % необхідного імпорту). Оплату імпортової нафти було домовлено здійснювати поставками металу, брухту та інших ресурсів, а також взяти участь

у реконструкції і розширенні Ісфahanського металургійного комбінату і постачанням гірничого та металургійного обладнання. Існувала також тристороння домовленість між Азербайджаном, Іраном та Україною про будівництво нафтопроводу з Ірану в Україні, яким передбачалося поставляти в Україну 50 млн т сировини на рік. Проте, в грудні 1992 р. віце-прем'єр з питань паливно-енергетичного комплексу Ю. Іоффе висловив сумнів щодо перспектив постачання нафти до України з Ірану.

Україна могла б отримувати іракську нафту, яка може транспортуватися по нафтопроводу до турецьких портів на Середземному морі, причому допускалася можливість залучення до проєкту Болгарії. Оплата поставок нафти з Іраку, на думку міністра, має здійснюватися шляхом співробітництва в різних галузях української промисловості. Іракське керівництво дало згоду поставляти в Україні до 40 млн т сирої нафти щорічно, тобто майже повністю забезпечити імпортні потреби України в нафті. Тоді розглядався варіант транспортування іракської нафти за системою трубопроводів з нафтових родовищ північного Іраку до Чорноморського узбережжя Туреччини і далі танкерами до нафтового терміналу поблизу Одеси. Під час візиту іракській стороні було презентовано можливості проведення нафтопроводу від одеського нафтотерміналу в м. Броди та підключення його до міжнародного нафтопроводу “Дружба”, що в перспективі дало б

змогу постачати іракську нафту в країни Західної Європи. У результаті переговорів був підписаний протокол про співпрацю між “Держкомнафтогаз” і Міністерством нафти Іраку. За повідомленнями ЗМІ, домовленості передбачали закупівлю Україною в Іраку 500 тис. барелів нафти щодня [5].

До вторгнення США в Ірак Україна формально купувала іракську нафту в рамках даної програми ООН. Так, українська компанія “Ives” мала контракт на купівлю майже 1 млн барелів нафти з Іраку, яку потім перепродували в США і країни АТР. Однак квоти Україні на купівлю іракської нафти були незначними порівняно з російськими (32,5 млн барелів), білоруськими та вірменськими (по 2 млн барелів) компаніями. Державна компанія НАК “Нафтогаз Україна” також купувала іракську нафту: всього компанією протягом 2001–2002 рр. за програмою “Нафта в обмін на продовольство” було куплено 3,5 млн барелів нафти.

Торгово-економічні відносини Іраку з іншими країнами передусім визначаються тим, наскільки ця держава здійснює політичну підтримку Іраку. Виходячи з цього, уряд Іраку звернувся до України як до непостійного члена Ради Безпеки ООН з проханням підтримати позиції Іраку. Іракський міністр висловив зацікавленість Іраку в прямих поставках українського зерна, соняшнику, цукру, будматеріалів, обладнання, арматури, металу, рейок, медикаментів. Таким чином, оплата цими товарами імпорту іракської нафти була прийнятною для Іраку.

У 2000 р. активізувалися українсько-іракські зв'язки в урядовому і в комерційному напрямках. В результаті участі українських підприємств у Міжнародній Багдадській виставці та візиту урядової делегації України було укладено контрактів на загальну суму 15,432 млрд дол. Крім цього, була досягнута домовленість про додаткову квоту на поставку нафти у розмірі близько 1 млн барелів на рік. Загалом, Україна отримала від уряду Іраку квоту на закупівлю 34 млн барелів нафти (4,6 млн т). Враховуючи участь миротворчого контингенту України в стабілізації Іраку (2003–2005 рр.), багато хто в Україні пов'язував це з можливістю імпорту іракської нафти [6].

У кінці 2003 р. було створено спільне підприємство “Нафтогазу” і польської компанії PGNiG для роботи в Іраку у польському секторі відповідальності. Під час візиту урядової делегації України до Іраку в грудні 2003 р. Ірак висловив підтримку намірам “Нафтогазу” і спільному підприємству. Враховуючи визначальну роль США у відновленні Іраку, на початку 2004 р. відбулася

презентація можливостей “Нафтогазу” представникам Посольства США в Україні.

На початку 2005 р. делегація Нафтогазу відвідала США і заручилася підтримкою державних установ і агентств (Міноборони, Агентство міжнародного розвитку США, міністерства США, Державний департамент) і приватних компаній, що займаються відбудовою Іраку, для отримання прямих і субпідрядних контрактів.

У червні 2005 р. на парламентських слуханнях “Перспективи розвитку паливно-енергетичного комплексу України” міністр І. Плячков у контексті питання диверсифікації зазначив, що нафтоперевальний комплекс у порту Південний та нафтопровід “Одеса–Броди” створюють технічні можливості для імпорту нафти з країн Арабської затоки і Північно-Західної Африки. Таким чином, реалізація проектів транспортування нафти з країн Арабської затоки та Іраку зокрема неминуче вимагає тісної співпраці з Туреччиною для забезпечення транзиту нафти до Чорноморського узбережжя і подальшого її транспортування в українські порти. Проте стан українсько-турецької співпраці в цій сфері не дозволяє говорити про близькі перспективи реалізації цих проектів.

Обговорювалося питання будівництва нафтопроводу в Туреччині для транспортування нафти до Чорноморського узбережжя з подальшим танкерним перевезенням до одеського нафтового терміналу. Українсько-турецьку угоду про будівництво нафтопроводу з Джейхан в Самсун було укладено у червні 1997 р. Її метою було, з одного боку, забезпечити транспортування нафти з Джейхан на Чорноморське узбережжя в обхід чорноморських проток, з іншого — закріплювалася можливість будівництва нафтового терміналу в Джейхані. Таким чином, нафтопровід Джейхан-Самсун міг бути забезпечений двома джерелами нафти: по нафтопроводу Кіркук–Джейхан і танкерними поставками з інших районів — Арабської затоки або Північної Африки.

У березні 2006 р. стало відомо про готовність німецьких інвесторів, серед яких компанія “Thyssen Krupp”, вкласти 9,3 млрд дол. США для будівництва нафтопроводу Джейхан–Самсун потужністю 70–100 млн т на рік, нового НПЗ в Україні потужністю 15 млн т і будівництва 12 нафтотанкерів.

Енергетичною стратегією України на період до 2030 р., представленій міністром І. Плячковим 23 березня 2006 р., передбачається використання нафтоперевального комплексу порту Південний і нафтопроводу Одеса–Броди для імпорту нафти

з країн Арабської затоки, Північної та Західної Африки. Визнаючи проблему проходження через Босфорську протоку, Енергетична стратегія передбачає можливість реалізації проекту нафтопроводу Самсун–Джейхан.

Не здійснив прогресу і візит президента В. Ющенка до Туреччини у червні 2005 р. За результатами візиту було підписано угоду про співробітництво в енергетичній галузі, яка також не визначила пріоритетність реалізації проекту транспортування нафти в Україні через м. Трабзон, обмежившись, зокрема, такими формами співробітництва, як “реалізація інвестиційних проєктів на території держав Сторін, а також у третіх країнах”, “наукові дослідження, проєктування і будівництво в галузі енергетики” [3].

Необхідність забезпечення транзиту нафти по території Туреччини була пізніше визнана в урядовій програмі співпраці з Іраком, яка була затверджена на виконання президентського указу про виведення контингенту з Іраку. Для постачання нафти з Іраку в Україну по території Туреччини Програмою передбачалося здійснити ряд внутрішніх і зовнішніх заходів:

1) внутрішні заходи — техніко-економічна оцінка проєкту транспортування іракської нафти за маршрутом Кіркук–Трабзон–Одеса–Броди–країни Європи;

2) опрацювання питання переробки іракської сирої нафти на території України, а саме: а) визначення переліку вітчизняних нафтопереробних заводів, де може перероблятися така нафта; б) перепрофілювання українських НПЗ для переробки іракської нафти; в) будівництво нового НПЗ для переробки нафти неросійського походження, у тому числі з родовища Кіркук;

3) Україна — Ірак: підписання угоди “Про співробітництво в галузі нафтової і газової промисловості”; переговори з Іраком з: а) будівництва нового (чи відновлення існуючого) нафтопроводу Кіркук (Ірак) — кордон Туреччини; б) завантаження трубопроводу іракською нафтою на довгостроковій основі для задоволення внутрішніх потреб України та подальшого її транспортування до Європи; в) участь українських компаній у розробці та експлуатації нафтових і газових родовищ на території Іраку;

4) Україна — Туреччина здійснили переговори щодо: а) будівництва нафтопроводу Ірак–Трабзон; б) будівництва нафтового терміналу в районі порту м. Трабзон;

5) Україна — ЄС здійснили переговори із зацікавленими європейськими країнами щодо: а) от-

римання гарантій на закупівлю ними іракської сирої нафти; б) забезпечення транспортування іракської нафти від м. Броди.

У питанні транзиту близькосхідних енергоносіїв найбільш важливим є проєкт транзиту іранського газу до Європи по території України. Даний проєкт був визначений пріоритетним у постанові Верховної Ради України. Зокрема, розрахунки Держнафтогазпрому та АТ “Укрімпекс” показали раціональність транспортування природного газу з Ірану в Європу по території Азербайджану, Росії та України. Були підготовлені установчі документи для створення газової компанії “Іран–Укр–Азер”, яка повинна прокласти трансконтинентальний газопровід за умови залучення іноземних інвестицій.

Згодом проєктований маршрут експорту іранського газу змінюється. З 1992 р. велися переговори між Іраном і Вірменією про будівництво газопроводу Іран–Вірменія, який покликаний забезпечити енергетичні потреби останньої до закриття Мецморської (Вірменської) АЕС, як того вимагає Європейський Союз. Останнім часом особливо активно обговорюється питання продовження газопроводу Іран–Вірменія через Грузію, по дну Чорного моря і далі по території України в Європу. У 2000 р. київський науково-дослідний інститут “Трансгаз” розробив техніко-економічне обґрунтування проєкту. Розглядався наступний маршрут газопроводу: Іран — Вірменія — Грузія — порт Супса — дно Чорного моря — порт Феодосія — Україна — Європа. По дну моря проєктом передбачалося прокласти 550 км труб. Міністерство палива та енергетики України оцінило цей проєкт у 5 млрд дол. США, обсяг постачань мав скласти близько 60 млрд. м³ на рік, з них 10 млрд м³ — для України.

Крім маршруту “Вірменія — Грузія — Чорне море” розглядаються і два інших варіанти поставки природного газу з Ірану. Перший проходить через Туреччину та Чорне море. Можливо також приєднання до газопроводу Набукко, по якому газ з каспійських родовищ і родовищ Ірану та Іраку планується поставляти в Центральну Європу. Реалізація проєкту транспортування іранського газу в Україну та Європу маршрутом “Вірменія — Грузія — Чорне море” обтяжена низкою несприятливих факторів, серед яких можна виокремити такі:

- політичний вплив Росії у Кавказькому регіоні у зв’язку з незацікавленістю поставок природного газу обхідним шляхом до Європи;

- складність і висока вартість проекту зумовлена необхідністю прокладання труб по дну моря;
- проект транспортування іранського газу до Європи вимагає тривалого процесу переговорів з усіма зацікавленими сторонами, включаючи Європейський Союз та Грузію.

Увага дослідників звертається на можливість диверсифікації газопостачання в Україну шляхом закупівель зрідженого природного газу (ЗПГ) з країн Близького Сходу та Північної Африки. Такий варіант позбавляє від залежності від власника “труби”, однак, технологія регазифікації СПГ досить складна і вимагає значних інвестицій.

Дані табл. 4. свідчать, що частка експорту природного газу з близькосхідного регіону по газопроводах дуже незначна порівняно з танкерними поставками зрідженого газу.

Внаслідок загострення українсько-російських відносин у газовій сфері уряд України розглянув можливість імпорту зрідженого природного газу з країн Північної Африки. Проте такі заяви мали тактичну мету — продемонструвати наявність альтернатив російському природному газу. Такі складні питання, як проходження танкерів чорноморськими протоками, механізм поставок газу в

українські підприємства у східній частині України, а також загальна вартість газу, його доставки в українські порти, регазифікація і доставки на підприємства навіть не піднімалися публічно.

В Енергетичній стратегії України на період до 2030 р. перспективними джерелами імпорту природного газу визначаються, зокрема, Іран і Ірак. Однак жоден проект не був реалізований. А головна причина полягала у відсутності відповідної державної політики на цьому напрямі, завдяки чому не було забезпечено три необхідні умови імпорту близькосхідної нафти:

- 1) створення належної інфраструктури;
- 2) політичне забезпечення закупівель нафти;
- 3) вирішення проблеми купівельної спроможності України.

По-перше, не було забезпечено інфраструктуру імпорту нафти. Будівництво нафтового терміналу в Одесі проходило дуже повільно і з порушеннями фінансової дисципліни. Крім цього, Україна не мала власного танкерного флоту (і зараз не має), що прямо впливало на вартість і надійність танкерних поставок нафти.

По-друге, ідея імпорту нафти з Арабської затоки не була підкріплена відповідними зовнішньополітичними діями (за винятком українсь-

Таблиця 4

Експорт природного газу країнами БС у 2010 р. (млрд м³)

		Туреччина	ОАЕ	Йорданія	Італія	США	Франція	Іспанія	Японія	Пд. Корея	Індія	Тайвань	Разом
Експорт по газопроводах	Лівія				4,7								4,7
	Іран	4,5											4,5
	Оман		1,72										1,72
	Єгипет			1,93									1,93
Експорт СПГ	Катар					1,39	4,77	8,36	8,32	6,81			27,15
	Оман					1,08	1,09	1,86	2,26	6,94	1,09	1,17	15,49
	ОАЕ							1,32	6,96	1,09			9,37
	Єгипет					2,76	1,56	3,84		0,51			8,67
	Лівія							1,88					1,88

Джерело: British Petroleum. BP Statistical Review of World Energy June 2008. — London: BP p. l. c., 2008. — P. 30.

ко-іранських переговорів). Візит українського керівництва до країн Арабської затоки не дав конкретних результатів. Економічна доцільність імпорту нафти визначається також таким фактором, як глибина переробки нафти на українських нафтопереробних заводах (НПЗ). Оскільки українські НПЗ вже в той час були застарілими, купівля близькосхідної нафти за світовими цінами була не вигідною.

Не менш важливим, але більш реалістичним напрямом реалізації українських інтересів в енергетичній галузі на Арабському Сході є участь українських компаній у нафтогазових проектах країн регіону. У рекомендаціях парламентських слухань “Енергетична стратегія України на період до 2030 року”, схвалених Постановою Верховної Ради України від 24 травня 2001 р., йдеться про необхідність активізації зв’язків, зокрема з Іраном, Іраком, Лівією, Сирією, Кувейтом, Саудівською Аравією. У рекомендаціях пропонується передбачити державну підтримку участі українських компаній в енергетичних проектах за кордоном, стимулювання експорту високотехнологічного енергетичного обладнання й устаткування.

В останні роки державна компанія “Нафтогаз Україна” проводить доволі активну діяльність у близькосхідних країнах, пов’язану не з імпортом енергоносіїв, а у сфері розробки, видобутку на території держав регіону, будівництва відповідної інфраструктури нафтогазової галузі цих країн. Нині діють представництва НАК “Нафтогаз України” у Лівії, Об’єднаних Арабських Еміратах, Ірані, створюється представництво в Іраку. Перспективи експансії українського паливно-енергетичного комплексу в Лівії полягали в отриманні нафтогазоносних блоків для розвідки і видобутку нафти і газу на основі угоди про розподіл продукції, підписаної в 2003 р. У планах компанії було отримання певної частки добутої лівійської нафти для передачі її російським компаніям, а Україна за схемами заміщення повинна отримувати нафту від Росії.

Згідно з планами компанії перша нафта в Лівії мала бути отримана “Нафтогазом України”. Однак, ці плани видалися марними, оскільки співпраця з Лівією у нафтогазовій сфері почала згоратися через суперечності з новим керівництвом “Нафтогазу”.

Крім проектів у Лівії, НАК “Нафтогаз України” бере участь у тендерах в Сирії, проектах в ОАЕ (освоєння нафтового родовища, модерні-

зація НПЗ і прокладки нафтопроводу в еміраті Фуджейра), Ірані (будівництво та діагностика локальних продуктопроводів), Єгипті (пошук і освоєння нафтових родовищ), Саудівській Аравії (створення спільного підприємства для виходу на ринок) [7].

У сфері енергетики Україна має інтереси в регіоні на таких напрямках, як імпорт близькосхідних енергоносіїв і транзит нафти і газу з Близького Сходу до країн Європи, а також бере участь в енергетичних проектах у країнах регіону. Політика України по диверсифікації джерел імпорту нафти і природного газу за рахунок поставок з Близького Сходу до сьогодні зазнавала невдачі, оскільки не був забезпечений політичний, економічний і технічний аспекти цієї політики. Диверсифікація можлива лише за таких умов: об’єднання проектів імпорту енергоносіїв і їх транзиту до Європи; проведення єдиної та недвозначної політики щодо міжнародних енергетичних проектів; пошук шляхів забезпечення оплати близькосхідних енергоносіїв; створення належної інфраструктури для транспортування, транзиту і переробки вуглеводнів з Близького Сходу.

Перспективи постачання нафти з Близькосхідного регіону пов’язані з проектом будівництва нафтопроводу Джейхан–Самсун, що створює передумови для транспортування в українські порти іракської нафти (Кіркук — Джейхан — Самсун — Одеса) і нафти з Арабської затоки (Арабська затока — Суецький канал — Джейхан — Самсун — Одеса).

Постачання природного газу трубопроводним шляхом з Ірану ускладнене низкою політичних, економічних і технічних факторів, а тому є неможливим у найближчій і середньостроковій перспективі. Можливість танкерних поставок зрідженого природного газу з Близького Сходу нівелюється проблемою екології чорноморських проток.

Близькосхідна політика України відносно енергетичного напрямку має певні здобутки, які виражаються у проникненні українських підприємств ПЕК до нафтогазових комплексів країн регіону. У деяких випадках таке проникнення в подальшому передбачає вирішення завдань диверсифікації (співпраця з Лівією). Основною перешкодою на шляху реалізації енергетичних інтересів України на Близькому Сході є обмежені фінансові можливості українських енергетичних компаній.

Література

1. Кочубей Ю. М. Геополітичне значення регіону Близького і Середнього Сходу в контексті національних інтересів України // Наук. вісн. Дипломатич. акад. України. — Вип. 8. — К., 2003. — С. 270 — 278.
2. Маначинський А. Євразія. Великий нафтовий пасьянс // Політика і час. — 1998. — № 4. — С. 37–41.
3. Нові тенденції в сфері енергетичної безпеки. — К., 2007. — 264 с.
4. Саприкін В. Стан і перспективи міжнародного співробітництва України в енергетичній сфері // Дзеркало тижня. — 2000. — № 40.
5. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Ірак про торговельне, економічне, наукове та технічне співробітництво // Комп'ютерне законодавство України. — К.: Центр комп'ютерних технологій, 2002.
6. Українсько-іракські відносини // <http://ukraineinfo.gov.ua/main/ua/publication/content/1045.htm>
7. Україна — Єгипет. Дипломатичне досьє // Політика і час. — 1994. — № 10. — С. 93–95.

Розглядаються причини залежності України від російської нафти та газу, а також пошук нових енергетичних партнерів, встановлення і розвиток енергетичних зв'язків України з країнами Близького Сходу, участь українських компаній у нафтогазових проектах країн регіону.

Рассмотрено причины зависимости Украины от российских нефти и газа, а также поиск новых энергетических партнеров, установление и развитие энергетических связей Украины со странами Ближнего Востока, участие украинских компаний в нефтегазовых проектах стран региона.

As the article stated about the dependency of Ukraine from Russian oil and gas. Search of new Energy, partners, and development of establishing the Energy, Communications of Ukraine co neighbor country do Vostok. Participation of Ukrainian companies in the countries of the region oil gas projects.

Надійшла 3 лютого 2011 р.